

SZEMLE

SZÉNÁSSY ZOLTÁN

KOMÁROMI OLYMPOS

(Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1984. 156 o.)

Örvendetes dolog, hogy egy éven belül két csehszlovákiai magyar kutató is jelentkezett Komárom történetét, illetve művelődéstörténetét feldolgozó, népszerűsítő jellegű munkával. Kecskés László Komárom had- és politikai történetéről írott összefoglalása a Zrínyi Kiadónál jelent meg, Szénássy Zoltánnak a város művelődéstörténetét életpályák felvázolásán keresztül bemutató munkája pedig a Madách Kiadónál látott napvilágot. E két mű egymást kiegészítve mutatja be e híres magyar város múltját.

Szénássy Zoltánnak nem ez az első, a város történetéhez kapcsolódó munkája. Klapka György életpályáját és Jókai komáromi kapcsolatait bemutató könyve után ezúttal tizenhat, a város művelődéstörténetében valamilyen módon jelentős szerepet játszó literátor életét, ill. komáromi kapcsolatait és kötődéseit vázolta fel. A lista Baróti Szabó Dávid portréjától Baranyai Józseféig terjed, s a nagy nevek, Csokonai, Jókai, Takáts Sándor, Móricz mellett olyan kevésbé, vagy szinte egyáltalán nem ismert nevek is felbukkannak, mint Katona Mihály, Hetényi János, Beöthy László és Beöthy Zsigmond. A szerző nem csak a szigorúan vett irodalmárokat vette fel kötetébe, erre mutat Takáts Sándor szerepeltetése. Nem került meg a vitatott egyéniségeket sem, így kapott helyet Beöthy Zsolt arcképe is. S a tizenhat portrén keresztül az elmúlt két és fél évszázad magyar irodalomtörténetéről kapunk sajátos szemzőgű képet.

E kötet szereplői azonban nemcsak írók, költők és tudósok voltak, hanem egy részük politikus vagy katona is. Így a kötetben feltűnnek Komárom had- és politikai történetének egyes fejezetei is. Hiszen a könyv egyik, a többiek életrajzában is gyakran idézett szereplőjének, Takáts Sándornak a munkássága a város csaknem egész történetét felöleli. S méltó itt idéznünk az ő sorait: „Komárom mindéig kis város volt, s ma is az, csak a múltja nagy. Sokat, mondhatatlanul sokat szen-

vedett a város népe, de talán éppen a létért való folytonos küzdelme és a szakadatlan szenvedés acélozta meg a szíveket és lelkeket. Talán éppen ezeknek köszönhetjük, hogy a gondviselés Komáromnak annyi nagy fiat adott. Valóban nincs és nem is volt az országnak olyan nemzeti, politikai és irodalmi mozgalma, amelyből a város fiai ki ne vették volna részüket. Ezeréves múltunk nagy küzdelmeiben Komárom népe mindig előljárt, s nem ritkán vezető szerepet játszott. Innét van az, hogy aki Komárom múltját végiglapozza, az országnak minden küzdelmét, szenvedését és dicsőségét megismerheti.”

Érdeemes tehát e rövid életrajzokat ilyen szempontból is végigolvasni. Hiszen Szénássy Zoltán is, Takáts Sándor munkásságát áttekintve és műveiből szemezgetve, néhány oldalon felvázolja Komárom történetét az 1560-as évektől egészen a napóleoni háborúig, a végvári harcok és bajviadalok korától az 1809-es hadjáratig.

S lássuk a többi életrajzot is. A harciasnak egyáltalán nem mondható Csokonairól megtudhatjuk, hogy egy hadieseménynek köszönheti megismerkedését Lillával. 1797-ben I. Ferenc magyar király (II. Ferenc néven német-római császár) elrendelte a Napóleon elleni magyarországi nemesi felkelést, s ennek táborhelyéül Komáromot jelölte meg. A hadba gyülekezőkhöz Csokonai is lelkesítő verset írt, amit a zászlóavató ünnepségen a város legszébb lánya, Vajda Júlia szavalt el. Ekkor kezdődött Lilla és Csokonai kapcsolata.

Hetényi János életrajzából megtudhatjuk, hogy első jelentős tanulmányát 1832-ben a „Magyarhoni régi várszerkezetekről” írta.

S már itt is vagyunk a nagy év, 1848—49 történeténél. A város és a vár 1848—49-es történetéről tucatnyi memoár és napló szól (kár, hogy ezek közül csak Szinyeyi Józsefét és Beöthy Zsigmondét említi a szerző, s pl. Klapka György, Hamary Dániel és Váli Mari emlékezéseit ezúttal nem). A szépirodalmi feldolgo-

zásokban hasonló a gazdagság, mégha csak a város talán legnagyobb szülöttjének, Jókai Mórnak a munkáit lapozzuk is végig.

Tóth Lőrinc, a neves jogász volt az, aki 1848. szeptember 21-én az országgyűlés nyílt ülésén a következő interpellációt intézte az országgyűléshez:

„... Komárom várát illetőleg van még némi mondanivalóm. E várnak roppant fontosságát ismerik önök, uraim! a minap eléggé kiemelte azt, gondolom Veszprém főispánja a főrendiházban, elmondván, hogy e várat 5000 emberrel 100 000 ellen lehet sikerrel védeni évekig. E vár ügyét ajánlom önöknek, s istenre kérem, méltóztassanak azt jobban szívükre venni, mint az utóbbi interpellatio alkalmával. E várban most is Mertz a parancsnok, kiról a miniszterelnök néhány nap előtt értesítést ígért a háznak; azon hannoverai születésű német Mertz, kire nézve, ha más okok nem volnának is, elég ok volna, hogy elmozdítottassék, a még fennlévő és el nem törölt corpus jurisbeli törvény, mely szerint magyar várakat idegen parancsnokra bízni nem szabad; azon Mertz, ki ha színleg s egyes esetekben engedelmességet mutat is, a magyar minisztérium iránt, tetteinek összességével ellenkezőt bizonyít, ki a komáromi városi hatóság előtt nyíltan kimondta, hogy a magyar minisztériumnak engedelmeskedni nem akar; ki a nemzetőröset a várba bocsátani nem akarja; ki a Vilmos gyalogságot, melyet a minisztérium Bécsbe küldött, éj idején titkon, s így áruló módon a várba akarta lopni. Jelenleg még a nemzet kezében van annyira mennyire a komáromi vár, mert a bennlévő sorkatonaság kevés és jószellemű is, kivéve a tiszték nagy részét; de néhány nap múlva talán nem lesz a nemzeté többé; én legalább az iránt sem Mertz parancsnok személyiségében, sem azon esztergomi nemzetőrségben, mely a várból a poloskák miatt vonult ki, eléggő garantiát nem látok, Komárom városa pedig, mely a vár kapuja előtt a nemzeti érdekeknek hű öre volt, romokban fekszik, s a lakosoknak természetesen kedvük és erejük veszett. — A hely színéről jövök uraim! s a miniszterelnök urat, ha jelen volna megkérdeném: vajon a mostani rendelkezések mellett jótáll-e arról, hogy a komáromi vár nemzeti kezében marad? mert ha a minisztérium e részben kellő gyorsasággal és eréllyel nem intézkedik, a háznak kell intézkednie, Komárom várának elveszni nem szabad; ez maga képes a nemzeti szabadságot szükség esetében biztosítani.”

Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnök intézkedett Komárom biztosításáról, „s így Komárom vára, Magyarország legnagyobb erőse a nemzet kezébe került”.

Jókai Mór „Komárom” és „A női hadnagy” c. elbeszéléseiből az 1849 áprilisi eseményeket, „Az elesett neje” c. elbeszélésből a július eleji harcokat ismerheti meg az olvasó (kár, hogy ez utóbbit a szerző nem említi.) „A mi lengyelünk” c. regény egy részében pedig Komárom

1849 júliusától októberéig terjedő hősiességének állít emléket „a nagy mesemondó”.

Beöthy Gáspár naplója, amelynek lelőhelyét a szerző sajnos nem közli, s csak az illusztrációs anyagból lehet sejteni, hogy talán a Komáromi Dunamenti Múzeumban található, szintén értékes forrása az 1849-es hétköznapiok történetének. Az olyan közismert és országos jelentőségű események mellett, mint az április 26-i és július 2-i ütközet, olyan, látszólag jelentéktelen apróságokról is tudomást szerezhettünk, mint pl. a következő március 29-i bejegyzés: „A bomba a Nagy Mihály Curiális háza becsapott, ez meggyulladván, erről Jókayné komám asszony háza is megégett, erről pedig dél után 4. órakor a Templomunk födele égett le, s a harangjaink elolvadtak.”

Beöthy Zsigmond életrajzából megtudhatjuk, hogy a városrendezés áldozatává lett Rozália tér 2. számú házban lakott 1849-ben Klapka György és Damjanich János tábornok.

Beöthy Zsigmond öccse, László, a XIX. század közepének egyik kevésbé ismert humoristája, 1848-ban mint közlegény állott be honvédeknek. Schwechatnál már őrmester volt. 1849 áprilisában mint hadbíró főhadnagy tért vissza a II. hadtestben Komáromba. Hadbírói pecsétje ma is a komáromi múzeumban található.

Szintén a honvédseregben szolgálta végig a nagy évet a XIX. század legnagyobb magyar bibliográfusa, Szinyei József. Az 1848-ban Győrött diákoskodó Szinyei október 21-én jelentkezett honvédeknek. Először a 37. zászlóaljban szolgált, az év végén már őrmester a komáromi térparancsnoksági irodában, 1849. június 21-én hadnagy, augusztus 29-től pedig a 203. honvéd zászlóalj főhadnagya. Naplója, teljesen jogos Szénássy Zoltán megállapítása, felbecsülhetetlen értékű forrás, s méltó lenne egy újabb kiadásra. Egy év történetét mondja el 1848 októberétől 1849 októberéig, a vár feladásáig, rengeteg iratot és más fontos adalékot is közölve.

Komárom Olymposának többi lakója és vendége már nem került ily közvetlen kapcsolatba Marssal. Takáts Sándor könyveinek lapjain új életre keltek a XVI—XVII. század komáromi daliái, s a vár hadi dicsőségének emléke fel-feltűnik Alapy Gyula és Baranyai József munkáiban is. De ők már egy kevesebb hadi s több politikai megpróbáltatással teli korszak megélői voltak.

Érdeemes megvizsgálni a bemutatott irodalmárok komáromi utóéletét is. Elég elszomorító a kép. Az életrajzokból megtudhatjuk, hogy Péczeli József, Jókai Mór és Beöthy László emléktábláit 1945 után levették, s jelenleg a komáromi református egyház ill. a CSEMADOK őrzi őket. Szinyei Józsefnek még egy utcája sincs Komáromban. Alapy Gyula és Baranyai József sorsa pedig még mostohábbnak mondható. Hiszen az ő munkásságuk elé már az 1918 és 1945 utáni változások gördítettek súlyos akadályokat.

Népszerűsítő jellegű kiadványról lévén szó, csak sajnálni lehet, hogy a könyvnek nincs jegyzetanyaga. Jóllehet a szerző általában közismert munkákból idéz, mégis, a kevésbé tájékozott olvasó számára érdemes lett volna néhány oldalnyi jegyzetet csatolni a kötethez. Néhány kisebb tévedést is találhatunk az életrajzokban. Tóth Lőrinc nem volt tagja az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Az 1849-es komáromi kormánybiztos neve nem Újházy Miklós, hanem Újházy László.

A könyvet jól összeválogatott illusztrációs anyag teszi még színesebbé.

Összegezőként elmondható: az életrajzok — a terjedelmi kereteken belül — a lehetséges teljességre törve foglalják össze az egyes szemlélyiségek életútját és munkásságát, vagy, ha ez nem lehetséges, mint Jókai és Móricz esetében, komáromi kapcsolataikat Szenássy Zoltán könyvét a magyar irodalom- és művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasó nyugodtan veheti kezébe. E mű érdemes rá.

Hermann Róbert

HERBERT STEINER

FORRADALOM AUSZTRIÁBAN — MARX BÉCSBEN

A negyvennyolcas bécsi munkásmozgalom a forradalom és a restauráció között

(Gondolat Kiadó, Budapest, 1985. 205 o.)

A magyar hadtörténetírásban egy mindeddig fájdalmasan hiányolt területen jelent meg a szélesebb olvasóközönségnek szánt, tudományos alapú kutatásokra épített, monografikus feldolgozás. Az osztályharc fegyveres megvívásának mezejére kalauzolja el magyar olvasóit *Herbert Steiner*, a neves osztrák kommunista történész, mégpedig a bécsi proletariátusnak az osztrák polgári forradalom idején vívott harcát eleve-níti meg meggyőző erővel.

Olyannyira járattan területre vezet el olvasóit a szerző, hogy a magyar kiadást gondozó Gondolat Kiadó szükségesnek vélte közölni *Spira György* bevezető tanulmányát „A magyar negyvennyolc bécsi támogatói — közéletben” címmel. Emellett az eredetileg 1978-ban a bécsi Europaverlag-nál megjelent műnek keretet adó két tanulmány magyar nyelvű közlése is indokolt maradt. *Wolfgang Hausler* „A feltételek” címmel az osztrák 1848-hoz vezető utat villantotta fel, „A szeptemberi válságtól októberig” címmel pedig az osztrák 1848 elbukására tekintett ki.

E keretben érvényesül igazán Herbert Steiner úttörő vállalkozása, aki azt vizsgálja, hogy az ideológiai, politikai és szervezeti célkitűzéseit a polgári forradalom teremtette lehetőségek között megvalósítani igyekvő, ám az e forradalom vezető erőivel szükségszerűen szembekeverülő és vereséget szenvedő bécsi proletariátus egyáltalán milyen történelmi szerepet játszhatott 1848-ban.

A mű címe valóságosan és átvitt értelemben is értendő. A huszonegy apró fejezetre tagolt elemzés középpontjában egyrészt Karl Marx tényleges bécsi tartózkodása, másrészt azonban a Karl Marx által megfogalmazott tudományos

kommunista nézeteknek a korai bécsi munkásmozgalomban való érvényesülése áll.

A szerző világosan bemutatja, hogy a külföldi eszméktől elzárt bécsi proletariátus a polgári forradalom kirobbanásakor kezdetben primitív antikapitalista tiltakozásként géprombolással, az állami hivatalok feldúlásával csatlakozott. Később is elsődlegesen a demokrácia, a szocializmus eszméi irányították a szerveződő bécsi munkásmozgalmat, ezzel pedig óhatatlanul újra szembekeverült, nemcsak politikai területen, hanem fegyveres harcban is és nemcsak a hatalmi pozíciókat vesztett ancien régime képviselőivel, hanem immár a hatalomból való részesedésükkel megelégedő polgári liberálisokkal is.

Herbert Steiner visszatérően elemzi a Közbiztonsági Választmány munkáspolitikáját, amely kezdetben engedett a munkások követeléseinek és harci sikereinek, később azonban a bércsökkentésekkel kiprovokálta a munkások utcai megmozdulásait, a fegyveres erő kivételével pedig, sorozatos és egyre erősödő megmozdulásokon át, eljuttatta Bécsre 1848. augusztus 23. véres eseményeihez. Ma még egyáltalán nem közismert módon a jogaiért aznap ismét békés tüntetést szervező mintegy ezer munkásra rátámadt a Közbiztonsági Őrség és a Nemzetőrség. A közben háromezer főre szaporodott munkástömeg a kezdetben csupán jelképesen kézben tartott munkaeszközökkel védekezett, amíg lehetett, a túlerő ellen. A szerző megrendítő, részletes beszámolót állított össze a korabeli források teljes körű bevonásával az egyenlőtlen és kétségbeesett, kimenetelét tekintve nem kétséges összecsapásról. A végrehajtó hatalom fegyveres erőinek szuronyrohama és célzott lövései, sőt ágyútüze valóságos